

Олександр ЛАВРИК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна
E-mail: ollavrik@karazin.ua

БАЛАНС КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ ЯК ГОЛОВНИЙ ДОКУМЕНТ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних аспектів аналізу інноваційної стратегії створення балансу комерційного банку, проведенню аналізу сучасного стану та перспектив його розвитку й розроблені напрями вдосконалення сучасної стратегія створення балансу комерційних банків в умовах розвитку України.

У роботі розглянуті зміст та особливості діяльності банку як фінансового посередника, надано опис методів кількісного аналізу його сучасної діяльності, досліджено методи якісного аналізу перспектив його розвитку.

Метою дослідження стає розробка та опрацювання методологічних засад оптимізації створення балансу комерційного банку на основі виявлення системних та функціональних ознак міжнародного фінансового обліку, тенденцій розвитку міжнародних фінансово-кредитно-платіжних систем в умовах поширення інформаційних технологій і сучасної інтернаціоналізації.

Метод (методологія). Вирішення поставлених задач здійснюється за допомогою методів оцінки та аналізу ризиків і ефективності функціонування, оцінки фінансово-економічних показників діяльності комерційного банку, статистичних методів.

Результати. Запропоновано використання інструментів удосконалення конкурентної розвідки на світових ринках банківських послуг як напрямку вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення створення банківського балансу. Розроблено напрями використання програмних засобів обробки даних з дослідження світового банківського ринку фінансових послуг. Обґрунтовано ефективність запропонованих заходів.

Ключові слова: ринок банківських фінансових послуг; методи аналізу; банківський баланс; аналіз структури; аналіз ефективності.

Вступ

Під балансом сучасного комерційного банку маємо на увазі перерахування активів і вимог (пасивів) до банку, який відображає його фінансовий стан на даний момент часу. Баланс створюється до часу звіту банку (за рік, півріччя, квартал, місяць, доба і т. д.), тому баланс одночасно виступає і як балансний звіт. Існує річний звіт, піврічний, квартальний і т. д. Банківський баланс одночасно виступає як і бухгалтерський баланс. Бухгалтерський баланс - це угруповання банківських засобів і джерел їх створення в грошовому виразі на певну дату [1,

с. 87]. Він являється головною формою звітності, яка здійснює характеристику фінансової діяльності банку і застосовується також для контролю і аналізу. За даними з балансу здійснюється постійний облік банківських ресурсів, стан касових, розрахункових, кредитових і інших операцій банку. Сучасний баланс комерційного банку має особливості.

Проблемам розвитку створення банківського балансу та відповідної його оптимізації розрахункових та валютно-фінансових механізмів на національному рівні присвячено багато наукових робіт. З них такі

© Олександр Лаврик, 2022

Отримано: 22.04.2022 р.

Рекомендовано до друку: 11.05.2022 р.

Опубліковано: 19.05.2022 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Лаврик О. Баланс комерційного банку як головний документ його діяльності. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 2. С. 271-276. DOI: 10.35774/econa2022.02.271

провідні світові вчені: Дж. Грін, Е. Долан, П. Кругман, Н. Стерн, У. Томпсон та ін. говорять свої різні висловлювання. Та українські вчені до яких відносимо наступних вчених, як Ю. Біленко, В. Бодров, В. Оніщенко, В. Будкін, О. Дзюблук, В. Федосов, А. Чухно та інші що присвятили свої праці розкриттю важливих сучасних питань.

Але потрібно зазначити, що можливості використання новітніх методів аналізу сучасного банківського балансу, що адаптовані до невизначеності та слабкої прогнозованості сучасного фінансового простору вивчені у вітчизняному науковому просторі поки що недостатньо.

Мета статті

Метою дослідження стає розробка та опрацювання методологічних засад оптимізації створення балансу комерційного банку на основі виявлення системних та функціональних ознак міжнародного фінансового обліку, тенденцій розвитку міжнародних фінансово-кредитно-платіжних систем в умовах поширення інформаційних технологій і сучасної інтернаціоналізації.

Об'єктом дослідження виступають міжнародні та національні стандарти бухгалтерського обліку як елемент системи міжнародних валютно-фінансових, кредитних, платіжних, розрахункових відносин. Предметом дослідження виступає інноваційна система створення бухгалтерського балансу комерційних банків та національних фінансово-кредитних інститутів, оптимізації фінансового обліку в умовах глобалізації.

Для досягнення сформульованої мети були виконані наступні методи системного аналізу, логічного узагальнення, експертних оцінок.

Виклад основного матеріалу дослідження

В сучасному балансі комерційного банку присутні деякі особливостей. 1) В балансі, як головному документі бухгалтерського обліку, надані суми залишків особових рахунків бухгалтерського аналітичного обліку, які були поєднані на синтетичних рахунках бухгалтерського обліку на звітну дату. А номенклатура статей балансу банку стає одночасно планом рахунків бухгалтерського синтетичного обліку і баланс банку стає головним документом синтетичного обліку.

2) Баланс комерційного банку став джерелом комерційної інформації, і відповідно до постанови КМУ №611 від 9.08.1993 р. "Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці", є таким, що він не містить комерційної таємниці, тому відносно до цієї постанови комерційної таємниці не складають документи, інформація за якими додається по усіх встановлених формах звітності. Тому банки щорічно оприлюднюють у пресі свій баланс, та їх зміст слід визнати гласним та відкритим, але баланс банку, є засобом комерційної інформації і відрізняється оперативністю (створюється щодня), достовірністю та конкретністю.

3) Баланс комерційного банку виконується на основі "подвійного запису". На його рахунках позначаються банківські операції однак бухгалтерія комерційного банку дізнається о цих операціях тільки з його документів, які складаються на місці їх здійснення, а тільки після поступають в бухгалтерію, де вони після успішної перевірки використовуються для записів на рахунках. Тому рахунки займають проміжне місце між документами, балансом та ін. звітними таблицями. На підставі документів робляться записи на рахунках, а звіти та баланси складаються на підставі записів на рахунках.

Якщо представити інвентарну таблицю банку, то в активі (усі види цінностей або майнових засобів, що знаходяться у розпорядженні банку) фігуруватимуть готівка, іноземна валюта, враховані векселі і велика кількість банківських вимог до своїх боржників - дебіторів. У активі знаходиться також рухоме майно (обстановка банку, транспорт та ін.), а також нерухоме - будівлі, споруди. Актив виступає як частина банківського балансу, яка "роздвоює" ціле, характеризує склад, розміщення і використання засобів, згрупованих по особливій їх ролі в процесі відтворення. Друга частина балансу - пасив, в який входять платежі по акцептах і різноманітні зобов'язання банку до своїх кредиторів або вкладників і засновників, а також до тих кредитних установ, яким банк винен по переобліку, Perezastavi, розрахунковим рахункам і контокорентам. Пасив - частина балансу, що відбиває джерела фінансування засобів, згрупованих по їх належності і призначенню [2, с.232].

Тому що в інвентарній таблиці всі частини пасиву та активу виражаються не тільки в грошових одиницях, а і кількісно, то здійснення інвентаризації дає спосіб встановити суму: 1) активу, що дає уявлення про вартість усього майна; 2) пасиву, що дає уявлення про розмір усіх зобов'язань; 3) капіталу, що стає різницею перших двох разом і який показує, скільки комерційний банк має свого власного капіталу (плюсується до пасив балансу).

3) У самому слові "баланс" закладається рівновага сум активу і пасиву банку. Збереження цієї рівності є слідством того, що облік оборотів зводиться до обліку наступних чотирьох типів основних змін. 1) Одночасне збільшення на одну і ту ж суму яку-небудь частину активу і якої-небудь частини пасиву; 2) Одночасне зменшення на одну і ту ж суму якої-небудь частини активу і якої-небудь частини пасиву; 3) Одночасне збільшення однієї частини активу і зменшення іншої частини активу на одну і ту ж суму; 4) Одночасне збільшення однієї частини пасиву і зменшення іншої частини пасиву на одну і ту ж суму [3, с. 127].

Важливо, що досить складні обороти при фінансовому обліку в банку досить легко можуть бути зведені до вказаних простих 4-ох змін.

5) Цінність подвійної бухгалтерії у банку як облікової системи стає в можливості здійснення строгого контролю в записях. Кожен створений пропуск в записі як і кожен помилковий запис негайно відображається на порушенні запису рівності сум пасиву та активу. Але не тільки. Баланс в комерційному банку має і особливу форму записів та способу їх здійснення. Кожна зміна окремої частини активу та пасиву віддзеркалюється в особливій таблиці, називаною рахунком. Зверху даної таблиці вказується слово "Рахунок" разом з назвою відповідної частини пасиву чи активу; у лівій стороні пишемо слово "Дебет", в правій частині "Кредит". На дебетовій стороні активних рахунків пишуться всі збільшення майнових засобів; на кредитовій – всі зменшення вказаних засобів. У пасивних рахунках всі збільшення повинні відзначатися в частині "Кредит", всі зменшення - в частині "Дебет". Так в активних рахунках, отже, завжди вище дебетовий підсумок, в пасивних - кредитовий. Перевищення дебету над

кредитом (чи навпаки) визначається як "Сальдо" [3, с. 198].

Гідність (ще одна) подвійної бухгалтерії складається і у в тому, що фіксуючи зміни не тільки в частинах майна та зобов'язаннях, а і в сумі капіталу, то ця бухгалтерія дає можливість бачити результати, який досягнут власною господарською діяльністю [3, с. 202].

Величина активів - є сукупністю зобов'язань банку і його власного капіталу (це є «золоте правило банку»); коли треба знайти власний капітал, то необхідно з активів відняти пасиви. Коли активи перевищують сукупні пасиви, то банк є платоспроможним; різниця дорівнюється реальному розміру власних засобів капіталу комерційного банку. Банк може бути неплатоспроможний, коли його зобов'язання (пасиви) перевищують активи (він має "нульовий" або негативний капітал).

Не можна здійснювати головні функції комерційних банків не маючи ресурсів. Пасиви - це ресурси банку. Досить часто пасиви називають "джерелами" ресурсів банку. Тому саме пасиви і пасивні операції значною мірою обумовлюють форми, умови, та напрями використання ресурсів. Тому, кожен банк прагне наростити та збільшити свій ресурсний потенціал, тобто свої пасиви.

Пасивні операції - це операції банку, в процесі яких формуються його пасиви. До них можемо віднести: 1) первинну емісію цінних паперів комерційного банку; 2) капіталізацію частини його прибутку; 3) кредити і кредиторську заборгованість інших юридичних осіб; 4) залучення засобів клієнтів у вклади. Тому, всі пасиви потрібно умовно розділити на дві великі групи: 1) власні; 2) притягнені. Поглянемо на них [4].

Власний капітал банку. Це 1) капітал, сформований із засобів засновників комерційного банку; 2) акціонерні капітали, зібрані в процесі діяльності банку; 3) прибуток банку; 4) інші засоби, прирівняні до власного капіталу [4].

Нацбанк визначає склад фондів комерційного банку, що здійснюють формування його власного капіталу. Тому, до складу фондів банку, що визначають його власний капітал входять: а) статутний фонд; б) резервний фонд; с) страховий фонд; d) спеціальні фонди (це фонд покриття зносу МШП; фонд оборотних коштів; додаткові власні

кошти та інші, фонди економічного стимулювання - фонд виробничого і соціального розвитку, фонд заохочення, фонд голови банку). Капітал комерційного банку має велике значення для забезпечення банку нормальною роботою. Тому виділяють захисну функцію власного капіталу (забезпечення ліквідності банку); оперативну (створення умов для безперебійної роботи); і регулюючу (рівень власного капіталу впливає на регулювання пропорцій між різними статтями балансу банку). Організація і управління власним капіталом банку не залишається раз назавжди таким. Важливо: 1) диференціювати розміри мінімальних статутних фондів, тобто створювати резервні фонди в об'ємах, рівних статутним фондам; 2) формувати страхові фонди з урахуванням фактичних втрат банків за ряд років; по-третє, відмовитися від відособлення в спеціальних фондах засобів, призначених на розвиток, виплату заробітної плати і премій банківському персоналу. Розуміння пасивних статей балансу банку може орієнтувати на стан ліквідності банку, на виявлення стійкості кредитних ресурсів банку, його запопадливість притягнути засоби на строго обумовлені терміни. Це досить важливо, тому що вклади до запитання, що можуть бути вилучені вкладниками коли завгодно, зменшують стійкість банку [1, с. 155].

Тому Нацбанк постійно регулює діяльність комерційних банків. Елементів такого регулювання стає також розробка економічних нормативів і вимоги їх дотримання. До цих нормативів належить: 1) мінімальний розмір капіталу банку; 2) межове співвідношення між розміром статутного капіталу банку і сумою його активів з урахуванням оцінки ризику; 3) показники ліквідності банку; 4) мінімальний розмір обов'язкових резервів, що депонуються в НБУ; 5) мінімальний розмір ризику на одного позичальника; 6) обмеження розмірів валютного і курсового ризиків; 7) обмеження використання притягнених депозитів для придбання акцій підприємств. Можуть враховуватися і інші нормативи [4].

Активи формуються в процесі розміщення наявних у комерційного банків ресурсів для забезпечення ліквідності та отримання прибутку. Операції з таким розміщенням називаються активними операціями. Метою здійснення активних операцій стає прибуток та

ліквідність як два засадничі принципи в здійсненні діяльності банку.

Форми активних операцій банку: 1) касові; 2) кредитові; 3) інвестиційні; 4) агентські. Операції відрізняються ліквідністю: найбільш ліквідна каса, кореспондентські рахунки, валютні рахунки в інших банках, засоби у фондах резервування кредитних ресурсів. Разом вони складають резерви банківської системи [5, с. 105].

Каса, касові операції. Гроші в касі є активом та найважливішою умовою нормальної діяльності банку. Касову готівку комерційний банк використовує для розміну грошей, повернення вкладів, задоволення попиту на позики, покриття операційних витрат, це оплати різних матеріалів і послуг і заробітна плата персоналу. Грошовий запас залежить від ряду чинників: 1) розвитку бізнесу; 2) терміни видачі грошей клієнтам; 3) величини поточних зобов'язань банку; 4) розрахунків з власним персоналом та інше.

Касова готівка банку не повинна зводитися в її розумінні тільки до кількості грошей, наявних в окремо обладнаному приміщенні, де сидить касир. Касова готівка - це актив балансу банку, який включає 1) власне рахунок "Каса", тобто остаток готівки; 2) рахунки банку в інших банках, гроші з яких можуть бути зняті у будь-який момент; 3) розрахунково-платіжні документи, що знаходяться на стадії інкасування (в дорозі). Касові операції тому є операції по руху готівки.

Кредитні операції. Це основних активних операцій і припускають видачу і повернення банківських позик. Розміщуючи кредитні ресурси у вигляді позик, банк "заробляє" гроші у вигляді позикового відсотка. Кредитування відбувається на вищезазначених принципів (забезпеченість, платність, цільовий характер, терміновість і інше) і повинне відповідати певним вимогам і умовам.

Інвестиційні операції. Розглядаючи активні операції комерційного банку необхідно врахувати важливу обставину: кредитні операції (кратко- чи довгострокові) здійснюються по рішенням позичальників; але комерційний банк може виявити власну ініціативу - вкладати свої кошти у формування основного капіталу інших підприємств або в купівлю цінних паперів. Такі операції здійснюються з метою отримання прибутку (чи

досягнення якогось соціального ефекту) і характеризуються як інвестиції. Банки купують акції різних підприємств, корпорацій, акціонерних товариств, бірж, акції і цінні папери і інших банків і формують свій портфель цінних паперів.

Агентські операції. У банківській сфері - це дії агента, яким виступає комерційний банк як комісіонер-посередник, виконуючи агентські (посередницьких) послуг: купівлю-продажу нерухомості, цінних паперів, валюти, товарів, виконанням інших доручень клієнта за договором. Де клієнт (принципал) доручає комерційному банку здійснювати певний круг дій від його імені за його дорученням і в його інтересах. За це комерційний банк повинен отримувати комісійну винагороду у вигляді відсотка чи тарифної ставки або від суми операції на підставі спеціально складеної агентської угоди, в якій прописані умови виконання агентських (посередницьких) операцій. На практиці посередницька діяльність комерційного банків здійснюється 2-ма видами цивільно-правових договорів: а) договору-доручення і б) договір-комісії. Ці договори надають послуги (продаж послуг) банками, тобто на проведення операцій цивільно-правового характеру з наданням послуг, права на користування товарами або їх поширення, в тому числі нематеріальні активи, а також інших, чим товари об'єктів власності по компенсації і на операції по безоплатному наданню послуг.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Нацбанк дає обов'язкові економічні нормативи, які регламентують та регулюють банківську діяльність. До їх числа відносяться: нормативи капіталу; нормативи ліквідності; нормативи кредитного ризику; нормативи інвестування; нормативи валютної позиції. Так, нормативи капіталу охоплюють показники:

мінімального розміру статутного капіталу (не менше 200 млн. грн.); норматив платоспроможності (співвідношення між капіталом і активами банку – не може бути менше 8%, тобто на одну гривню активів банк повинен мати 8 коп. власних коштів); норматив достатності капіталу (відношення капіталу до загальних активів банку зменшених на створені резерви – не може бути менше 4%, тобто на кожну гривню усіх активів (за мінусом резервів банк повинен мати 4 коп. капіталу); нормативи ліквідності (можливість банку відповідати по взятим зобов'язанням) охоплюють показники: миттєвої загальної ліквідності («кислотного тесту») – відношення суми коштів на кореспондентському рахунку та в касі до поточних зобов'язань банку. Значення цього показника має бути не меншим за 20% (тобто на гривню своїх поточних зобов'язань мати не менше, ніж 20 коп. абсолютно ліквідних активів); загальної ліквідності – відношення загальних активів до загальних зобов'язань банку і має бути не менше від 100% (активи і пасиви банку повинні бути збалансовані). Окрім наведених показників комерційний банк повинен дотримуватися співвідношення між високоліквідними і робочими активами. На кожну гривню робочих активів банк повинен мати 20 коп. високоліквідних активів, тобто показник повинен бути не менше 20%.

Важливе місце посідають показники прибутковості банку. Це показники: прибутковості банківських активів (у міжнародній аббревіатурі – ROA); прибутковості акціонерного капіталу – ROE; процентної маржі – SPRED; чистого прибутку на одну акцію; чистої процентної маржі. Балансування між прибутком і ризиком, їх оптимальне співвідношення завжди стоїть як одне з найважливіших завдань банківського менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев І. В. Гроші та кредит: навч. посібн. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 312 с.
2. Герасимович А. М., Кочетков В. М., Парасій І. М. Аналіз банківської діяльності: підручник. Київ: КНЕУ, 2010. 600 с.
3. Васюренко О. В., Волохата К. О. Економічний аналіз комерційних банків: навч. пос. Київ: Знання, 2006. 464 с.
4. Раєвський К., Раєвська Т. Методичні рекомендації щодо економічного аналізу діяльності комерційного банку. *Вісник Національного банку України*. 1999. № 3.

5. Тиркало Р. І., Щибиволок З. І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг: навч. посібник. Київ, 1999. 233 с.

REFERENCES

1. Alekseev I. V. (2017). *Money and credit*. Lviv. [in Ukrainian].
2. Gerasimovych, A. M., and Kochetkov, I. M. (2010). *Analysis of banking activity*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Vasyurenko, O. V., and Volohata, K. O. (2006). *Economic analysis of commercial banks*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Raevsky, K., and Raevska, T. (1999). *Methodological recommendations for the economic analysis of commercial bank activity*. Kiev. [in Ukrainian].
5. Tyrkalo, R. I., and Shchibyvok, Z. I. (1999). *Financial analysis of a commercial bank: the basics of theory, express diagnostics, rating*. Kyiv. [in Ukrainian].

Oleksandr Lavryk, Candidate of Economic Sciences, Assistant professor, Department of Finance, Banking and Insurance, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

THE BALANCE SHEET OF A COMMERCIAL BANK AS THE MAIN DOCUMENT OF ITS ACTIVITIES

Abstract

Introduction. The article is devoted to the study of the theoretical and methodological aspects of the analysis of the innovative strategy of creating the balance sheet of a commercial bank, the analysis of the current state and prospects for its development, and the developed directions for improving the modern strategy of creating the balance sheet of commercial banks in the conditions of the development of Ukraine.

The work examines the content and features of the bank's activity as a financial intermediary, provides a description of the methods of quantitative analysis of its current activity, and investigates the methods of qualitative analysis of its development prospects.

Purpose. The purpose of the research is to develop and work out the methodological principles of optimizing the creation of the balance sheet of a commercial bank based on the identification of systemic and functional features of international financial accounting, trends in the development of international financial-credit-payment systems in the conditions of the spread of information technologies and modern internationalization.

Method (methodology). Solving the set tasks is carried out with the help of methods of assessment and analysis of risks and efficiency of functioning, assessment of financial and economic indicators of commercial bank activity, statistical methods.

Results. The use of tools for improving competitive intelligence in the world markets of banking services is proposed as a direction for improving accounting and analytical support for creating a bank balance sheet. Directions for using data processing software for researching the world banking market of financial services have been developed. The effectiveness of the proposed measures is substantiated.

Keywords: banking financial services market, methods of analysis, bank balance sheet, structure analysis, analysis of the effectiveness of the banking financial services market in Ukraine.

Cite as: Lavryk, O. (2022). The balance sheet of a commercial bank as the main document of its activities. *Economic analysis*, 32 (2), 271-276. DOI: 10.35774/econa2022.02.271